

Szvjatoszlav Richter Magyarországon

Mácsai János beszélgetése Ránki Dezsővel

Beszélgetésünk apropója, hogy megjelent a Szvjatoszlav Richter magyarországi hangversenyeiből válogató, 14 CD-t magában foglaló sorozat, amely a Magyar Rádió és a Budapest Music Center közös kiadványa. A huszadik század legnagyobb zongoraművészei közül vitathatatlanul ő volt a legfontosabb hatással a magyar zenei életre.

Szvjatoszlav Richter első, 1954-es zeneakadémiai fellépésétől az utolsó, 1993-as budapesti Grieg-koncertjéig a Magyar Rádió rögzítette majdnem mindegyik hangversenyét.

Négy évtizeden keresztül rendszeresen fellépett Magyarországon, összesen 60 koncertet adott nálunk. Előfordult, hogy hirtelen elhatározással állt meg Budapesten, de hangversenyére hirdetés nélkül is tódult a közönség. Összesen 28 szólóestet adott a magyar fővárosban, 13-at vidéki városokban, Miskolcon, Győrött, Pécsen, Szombathelyen, Sopronban, Veszprémben, Debrecenben és Szegeden, emellett 11 zenekari koncerten szerepelt szólólistaként, valamint 8 alkalommal énekes és hangszeres művészek, kamaraegyüttesek partnereként.

Bár a zongoraművész hosszú és gazdag életében adott több mint 3500 koncertjéből számos hozzáférhető CD-n, a magyar sorozat több olyan darab hangfelvételét teszi közkinccsé - Schubert, Mendelssohn, Chopin, Liszt és Ravel műveket, Haydn-szonátát, Debussy-dalt Nyina Dorliac-kal -, melyeket Richter csak Magyarországon játszott vagy csak itt kerültek felvételre.

Richter gyakori jelenléte meghatározó volt a ma ötvenes éveinek derekán járó világhírűvé vált zongorista generációra, többek között Kocsis Zoltánra, akivel közös koncerteket is adtak 1977-ben, vagy Ránki Dezsőre és Schiff Andrásra.

Ránki Dezső zongoraművésszel beszélgettünk, aki részt vett a kiadvány létrehozásában

***Mácsai János:** Nyilván különösen érdekes lehet az album mindazok azok számára, akik egykor ott voltak ezeken a koncerteken, de emellett mi volt az indoka a mai CD áradatban és piaci telítettségben ennek a nagyszabású vállalkozásnak?*

Ránki Dezső: Szerintem, aki sohasem volt a koncertjén, Richter játéka arra is elementáris hatással kell legyen. Igaz, ezt mi, akik voltunk a koncertjein, nem tudjuk biztosan megítélni. Nekem van azonban gyerekkori emlékem arról, amikor még nem voltam koncertjén, csak rádióból hallottam, hogy micsoda rendkívüli hatást tett rám. És nem érett fejjel, a harmincas-negyvenes éveimben hatott rám úgy, hanem tizenkét-tizenhárom évesen. Olyan élénken élnek bennem azok a benyomások, hogy nem tudom elképzelni, hogy egy mostani új hallgatóra ne legyen hasonló hatással.

Nem véletlenül kért föl a Magyar Rádió és a BMC ennek az anyagnak a válogatására, mert túl azon, hogy nyilvánvalóan te vagy az egyik legkompetensebb személy erre, szenvedélyes Richter gyűjtő is vagy. Valószínűleg minden felvétele megfordult a kezében. Hány Richter CD-d van?

Nem tudom pontosan megmondani, mert sok mindenből több kiadás is létezik. Még ugyanattól a lemezcégtől is, és van ami különböző összeállításokban jelent meg. Tehát sok az átfedés. Természetesen vannak kalózkidadások is. Mindenesetre több mint 400 CD-m van már Richterrel. Az biztos, hogy 250-nél több CD-nyi az egyedi anyag. Ebből nagyon kevés a stúdiófelvétel, a java koncerteken készült. Bár Richter kevésbé kedvelte a stúdiófelvételt, volt

azért egy időszak, amikor stúdiósorozatokot készített. De nem ez volt a jellemző. Ezek mind meg is jelentek, és nagyon jók, mégis az a fajta spontán lehangoló erő bennük, ami a koncertjein érezhető volt. Léteznek a Wohltemperiertes Klavier-nak, sok Schubert szonátának, kisebb Csajkovszkij daraboknak, és zongoraversenyeknek is stúdiófelvételei. Mindenesetre nem véletlen, hogy nem szeretett stúdiófelvételt készíteni. Például amikor Kirill Kondrasinnal – ha jól emlékszem – az 1960-as években felvette a Liszt zongoraversenyeket, akkor az egyiket tízszer a másikat tizenegyszer játszották el egyben, mert nem akart vágást bennük. Végülis azért ezek mind remek előadások, de mindössze körülbelül 25, esetleg 30 lemeznyi stúdiófelvétele van összesen.

A kiadvánnyal való munka úgy kezdődött, hogy nekem megvolt a rádióból a korábban játszott magyarországi koncertek felvétele. Sőt olyan is akadt, ami a Rádióban már nem volt meg, mert véletlenül letörölték. Tehát mindent végighallgattam, és összehasonlítottam az összes létező kapható felvétellel. Rangsort készítettem egy erre a célra kitalált jelrendszerrel. Alapvető kategóriákat állítottam fel. Az első az volt, hogy mi az amit semmiképp nem lehet kihagyni, mert egyedülálló felvétel, mert nincs meg máshol. A másodikba került az, ami különösen jó, vagy más szempontból, pl. gyűjtők számára fontos. Olyan is létezik, ami számunkra, magyarok számára érdekes, de esetleg akad valamilyen más szempontból, például technikailag jobb felvétel belőle, mondjuk Prágából. Tehát egy sok szempontú rangsor-szerűséget készítettem, leírtam a véleményemet, és ezt átadtam a rádiónak. De a szerkesztést magát már ők végezték, főként Perédi Márta.

Tudtommal tiszteletben tartottátok, hogy amit ő maga nem akart kiadni, vagy rádió leadásra engedélyezni, az nincs is benne a sorozatban. De mindig igaza volt?

Három ilyen eset jut eszembe. Az egyik egy győri koncert 1986-ból, amiből csak a Diabelli variációkat engedte leadni, mert annyira rossz volt a zongora, hogy a többi darabban még neki is problémát okozott. Azután volt még egy Simanovszki koncert, ami szerintem nagyon jó volt, de sajnos mégsem engedte. A lemezen szereplő Wohltemperiertes Klavier II. kötetéből pedig válogatás készült aszerint, hogy ő mit engedett. Minden egyes darabról megmondta, hogy ezt igen, azt nem.

Beszélgünk egy kicsit a kiadvány külalakjáról. A formája nagyon tetszik nekem, a vidám színvilága is, a betűtípus viszont más kérdés. Egyenesen olvashatatlanak tartom. És kár, hogy a trackszámok nincsenek az egyes lemezek borítóján feltüntetve, csak a kísérőfüzetben. Maga a kísérőszöveg viszont nagyon jó, és informatív.

Erre nekem nem volt befolyásom, de lehet, hogy kicsit rövidebben is lehetett volna. Sokat korrektúráztam a tartalmi részt. De szó sincs arról, amit a füzet állít, hogy én válogattam volna ki a felvételeket. Mondtam is, hogy ezt ne írják rá, de valahogy mégis így maradt. Amit én csináltam, az javaslatok megtétele volt a Rádióban lévő anyag alapján.

Több volt a javaslataidban, mint ami végül bekerült a kiadásba?

Amit itt Magyarországon rögzítettek velem, kb. 50 lemeznyi zene, ami bekerült, az kb. az egyharmada ennek. Nem lehetett tudni, hogy végül mennyi lesz a kiadásra szánt anyag, voltaképp fogalmunk sem volt róla. Az, hogy hogy ennyi lett, több, mint amire bárki reálisan számíthatott.

Nem az én javaslatom alapján lett pont ennyi. Ez olyan, mint a választási listák. Ha úgy vesszük, a szavazatok, tehát a többiekkel kölcsönös javaslatok alapján került bele épp ennyi, tehát 14 CD. Az első koncepció egyébként szerzők szerint csoportosította volna CD-nként, de

ez csak kereskedelmi szempontból lett volna jó, mert egy üzletben általában szerzők szerint vannak kitéve a Cd-k polcokon. Szerencsére nem ilyen lett a végeredmény. Az az érzésem, hogy jól sikerült ez így, egyetérték velem.

Mielőtt még jelen lehattél volna Richter valamelyik koncertjén, mint zongorázni tanuló gyerek, bizonyára hallottál már róla. Pesten valóságos Richter legendárium élt. Miket beszéltek róla annak idején? És azután milyen élmény volt neked is megismerni?

Én olyan reakciókra emlékszem, hogy volt mindenféle ellenállás is. Mert ő messze volt attól, amit a „zongorázó kislány” stílust megszokott idősebb zongoratanár nénik kedveltek, de annyira földhöz csapott mindenkit az, amit hallott, hogy a többség – akármit csinált – elfogadta.

Nehéz ezt összegezni. Rám a hihetetlen személyes kisugárzása mellett az tette a legmélyebb benyomást, hogy amikor játszott, minden pontosan akkor történt, amikor kellett. Ez zenei konkrétum. Nem volt az a fajta általános „szép játék”, vagy a frázisok „szép megformálása”, meg hasonlók, amit sokan vártak, hanem hihetetlenül pontosan minden akkor érkezett meg, amikor kellett. Amikor az ember belülről azt érezte, most kell robbannia, vagy most kell elhalnia valaminek. És tényleg pont akkor történt meg. Tévedhetetlenül pontosan. Például van az a sztereotíp agogika, amikor az első hangokat megnyújtják. Akkor is, ha akár csak néhány hangból álló dallam kezdődik. Ez elsősorban a vonósoknál nagyon divatos, de a zongoristák is előszeretettel alkalmazzák. Én személy szerint egy idő után iszonyú ideges leszek ettől, mert ez minden mást helyettesít. Ebbe úgy jól „belefekszik” az illető, és akkor azt hiszi, hogy most milyen szépen játszik. És közben semmi köze a darabhoz. Richternél ez a sztereotíp hülyeség, az első hangok általában való nyújtása egyszerűen nem létezik. Nem azért nem szeretem, mert a Richter sem csinálta, hanem így érzem én is.

Ez egyébként talán az egyik legnagyobb megoldandó feladat egy zenésznek. Ez a fajta pontosság, hogy az egész darab úgy történjen meg, hogy bennem minden egyes részlet az ideális helyen legyen. Véleményem szerint ez volt az egyik legfontosabb dolog, amit tőle meg lehetett tanulni.

Ugyanakkor meg lehet figyelni nála – főleg a bal kézben – hogy mikroszkopikus késleltetések vannak, amelynek következtében gigantikus súlyok alakulnak ki. Többek között talán ettől szólt akkorát a zongora a keze alatt.

Szerintem attól szól akkorát, hogy iszonyú fizikuma volt. És ennek ellenére soha nem tűnt durvának, mert hihetetlen képlékenység volt az alkatában, és gyorsaság, alkalmazkodóképesség. A zenei tehetség, a kisugárzás és a koncentrációképesség párosult ezzel a fizikummal, és ez egészen kivételes dolog.

Lehet tenni valamit annak érdekében, hogy az ember fizikuma idomuljon a zongorázás szükségleteihez? Lehet gyúrni, mint egy súlyemelőnek, vagy reménytelen, ha nem olyanok az adottságok?

Biztos, hogy nagymértékben lehet fejleszteni, de csak annál van értelme, akiben megvannak a megfelelő adottságok. Nincs olyan dolog az életben, amihez nem kellene kivételes adottság, ha valaki nagyon jól akarja csinálni. Van, aki egész életében gyakorol, mint a güzü, és nem tud dolgokat eljátszani, és van aki kevés munkával is mindent elér. A legnagyobb szerencse kérdése viszont az, hogy ez mikor párosul egy olyan fajta szellemmel, és érzelmi adottsággal, ami nála együtt volt. Képes volt egy személyben egy kétezer személyes termet végig fogva

tartani, anélkül, hogy ezt erőltetnie kellett volna. Vannak kivételes emberek, akik ezzel születnek.

Mennyire voltak különlegesek Richter adottságai? Például a memóriája? Arról is legendák keringtek.

Lehet, hogy különleges adottsága volt, de idősebb korában kottából játszott, állítása szerint azért, mert sajnálta az időt arra, hogy fejből megtanulja a darabokat. Szerintem teljesen mindegy, hogy valaki kottából játszik-e vagy sem. Én főleg azért nem játszom kottából koncerten, mert zavar, ha föl kell nézni. De amúgy én szeretem nézni a kottát, mert még menet közben is inspirációt szerez az ember. Kár, hogy sokan sportot csinálnak abból, hogy mindent kívülről játszanak. Igaz, nagyon látványos, amikor valaki egy egész operát kotta nélkül eldirigál, de nem ezen múlik. Otto Klemperert egyszer megkérdezték, hogy miért vezényel kottából, hiszen már mindenki anélkül dirigál. „Mert én tudok kottát olvasni” – válaszolta.

Richtert gyakran vádolták azzal, hogy a zenei lehetőségek lehető legszéleig elmegy. Szélsőséges dinamikákat, tempókat vett. De kisebb dolgokban is így volt, például egy generálpauza addig tartott, amíg már azt nem hittük, hogy elfelejtette a darabot.

Ilyen alkat volt. A legvégsőig feszítette, de az a fontos, hogy semmi művi nem volt ebben. Annyira áttétel-mentesen jött belőle, hogy nem volt ez kitaláció, szándék, vagy hasonlók. Nem is tudom, hogy lehet-e ebben valamit elemezni.

Egyszerűen csak megjelent a személyisége a klaviatúrán?

Igen. Teljesen áttétel-mentesen. Ez az amiért ilyen hatással lehetett ránk.

Ez mennyire ritkaság?

Nagyon. Én nem nagyon ismerek ebben az irányban hozzá mérhető egyéniséget. Vannak hatalmas egyéniségek, akik persze egyenrangúak velem, de másféleképpen nyilvánultak meg. Régebben elég sok felvételt hallgattam – mostanában sajnos kevesebb az időm – és csak négy vagy öt olyan zenész volt, akivel ha újra fölvettem egy felvételt, amit ismertem már vele előzőleg, akkor ugyanaz az élményem volt, mintha először hallanám. Vagy újabb felfedezéseket is tehettem. A legtöbb esetben másodszor már egyáltalán nem volt érdekes valakivel ugyanazt meghallgatni.

Ki ez a négy-öt?

Callas, Furtwaengler, Michelangeli, Richter. Más nem jut eszembe. Akkor ez csak négy, Richtert is beleértve.

A nagy konkurensekhez képest, Horowitz, Rubinstein, miben jelent ő más?

A Horowitz a legjobb értelemben vett bohóc.

Clown-típus. Így nem pejoratív.

Igen. Én örületesen szeretem. Ha megnéz az ember egy portréfilmet vele, akkor látja, hogy mennyire élvezte ezt a helyzetet. Hülyéskedett a próbákon és a felvételeken, és nem hiszem, hogy megsértődne, ha ezt ilyen módon fogalmazza meg az ember. Hihetetlen alkat volt ő is, és csodálatos dolgok szólaltak meg nála. A Schumann-játékában például elképesztő gyönyörűségek vannak, de teljesen másféle jelenség volt, mint Richter. Richter iszonyú komolyan vett mindent. Nem tudom, saját magát mennyire vette komolyan, azt hiszem azért magát is, de nagyon szerény ember volt. Mindenesetre amit csinált, azt nagyon. Valószínűleg azért is tett ilyen hatást, mert egyszerűen azzá vált, amit csinált. Az általa leütött hangok mintha a testrészévé váltak volna.

Volt humora? Például sohasem láttam elmosolyodni a meghajlások alkalmával.

Szerinted akik mostanában kimennek meghajolni és mosolyognak, azok tényleg mosolyognak? Az egy álarc a legtöbb esetben. Ő nem hazudott. Az egy hatalmas feladat kimenni és eljátszani valamit. Akkor minek mosolyogjon? Egy Liszt h-moll szonáta után miért kell mosolyogni? De én emlékszem, hogy egy-egy röpke ráadásdarab, pl. Debussy prelűd után mosolygott.

Szerintem nagyon is volt benne humor, sőt önirónia is. És nagyon eleven érdeklődésű, nyitott ember volt. Egy alkalommal megkérdezte, hogy mit játszom, vagy tanulok éppen, és mondtam, hogy egy Beethoven szonátát. Huszonéves voltam akkoriban. Erre azt válaszolta: Ilyen fiatalon? Ennyi idős korban Xenakis-t kell játszani!

Egyébként nem sokszor beszéltem vele, néhányszor a koncertjei után a művészszobában. Egyszer jelen volt egy szólóestemen Palermóban, és utána egy nagyon kedves levelet írt, amelyben részletesen kifejtette, hogy mi a véleménye.

És mi volt?

Játszottam egy Haydn szonátát, arról azt írta, hogy ő azt teljesen másképp képzelem, de meggyőző volt, amit csináltam. Debussyt vagy Ravelt játszottam még, az nem tetszett neki, de azután Liszt Mefisztó keringője, az nagyon. Arra emlékszem, hogy én úgy éreztem, épp az nem sikerült túl jól azon az estén. De hát ez szubjektív dolog.

Viszátérve az őszinteségre: mennyire nehéz nem hazudni a pódiumon?

Ez bonyolult kérdés abból a szempontból, hogy mi számít hazugságnak. Egy megfelelő órában megfelelő állapotba hozza magát az ember, azért, hogy a darabot megfelelően el tudja játszani. Ez a legtöbb esetben nem esik egybe azzal, hogy épp akkor tényleg olyan állapotban vagyok-e, és tényleg el akarnám-e játszani azt a darabot magamnak is. Tehát ez az egész végül is művi dolog, de sok év gyakorlattal el lehet sajátítani azt a képességet, hogy akkorra csúcsosodjon ki az adott darabhoz szükséges hangulat, jelenlét az emberben, amikor szükséges. És itt már el is lehetne kezdeni a vitát arról, hogy ez hazugság, vagy sem. Azután jön a következő része mindennek, hogy az ember egy más által megírt zenét játszik el, és abba kell belehelyezkednie. Végül soron ez - jó értelemben vett - színészet. Természetesen nem szóbeli, hanem zenei gesztusokkal, kifejezőeszközökkel zajló színjáték.

Egy darab megtanulása jó esetben azért történik, mert az az előadóban különböző dolgokat felébreszt, közösséget érez vele, és kívánságot, hogy eljátsssa akár másoknak is. El kell sajátítani a darab érzelmi történetét, és a megfelelő pillanatban fel kell idézni. Szigorúan véve ezt is lehet hazugságnak nevezni.

De ha nem tenné egy előadóművész, akkor nem tudna dolgozni.

Persze. Ebből áll az előadás. De ha valaki olyan módon játszik, hogy az nem a sajátja, hanem annak érdekében tesz gesztusokat, hogy a közönség kedvében járjon, akkor olyasmi történik, ami egyértelműen hazug. Azért ezt lehet érezni. Szerintem a közönség is érzi. Rövid ideig át lehet verni ugyan, de lassanként kiderül.

Akkor miért csinálják ezt az előadók olyan gyakran? Ezzel pótolják az egyéniség hiányzó súlyát?

Vagy pótolni próbálják, vagy azt hiszik, hogy nem elég a sajátjuk, vagy nem olyan, amire szükség lenne, és ezzel nagyobb sikere számítanak.

Sokan állítják, hogy ma nincsenek már olyan nagy fajsúlyú előadók mint Richter. Nem is szeretné a közönség a túl jelentős egyéniséget. A nagy karmesterek hiányáról is sokan panaszkodnak. Tényleg nincsenek, vagy csak nem vesszük észre őket? Vagy a kor változott meg?

Az biztos, hogy engem nagyon nem érdekel, hogy mit szeretnek az emberek általában. Valami vagy jó, vagy nem. Hogy az emberek nem szeretik Monet-t, az mit befolyásolja, hogy ő jó-e vagy sem? Hogyha most egy olyan súlyú személyiség lépne elő a közből, mint Richter, akkor szerintem az megváltoztatná az egész helyzetet, és szeretnék az emberek az ilyen egyéniséget. De mostanában tényleg nem nagyon találkozni ilyenekkel.

Az egész világban és életstílusban van valami, ami nem kedvez az efféle egyéniség kifejlődésének. Régebben több időt hagytak maguknak az emberek az ilyen dolgok befogadására. És régebben egy karmester elszerződött egy zenekarhoz, akkor akár évtizedekig ott dolgozott. Elsősorban ő vezényelte azt a zenekart. Most meg odamegy egy zenekarhoz – legjobb esetben – egy hétre, utazik a következőhöz, és így váltják egymást a karmesterek a zenekaroknál. Persze a zenekaroknak így is van vezető karmesterük, de mindössze néhány évre, és akkor is sokat van távol.

Ennek csak a biznisz az oka, vagy van művészi háttere is?

Így lehet többet keresni... Az, hogy idő legyen jól felkészülni, hogy elég próbát lehessen tartani a zenekarral, az abszolút másodlagos. Emlékszem, hogy a Londoni Filharmonikusokkal egyszer játszottam Liszt A-dúr zongoraversenyét, és a főpróbán kívül kiírt egyetlen próbára 15 percet adtak. Maga a zongoraverseny 20 perc. Hát ez a hozzáállás.

Az tehát biztos, hogy mostanában nem élek át olyan élményeket, mint a régi nagyoknak a koncertjein. És nem hiszem, hogy azért, mert már én is mindent szebbnek látnék, ami régebben volt, vagy mert elfásultam, megsüketültem. Biztos, hogy sok minden elsekélyesedett. Túl hamar akarnak az élményen átesni az emberek.

Előadóként érzed azt, hogy a koncerteken más a figyelem, mint pályakezdő korodban?

Sokszor igen. De ha sikerül magam egészen átadnom a dolognak, akkor érezni kezdem, hogy mégiscsak felerősödik a figyelem, és olyanná válik mint régen. Tehát az emberekben megvan az igény, csak nehezebb áttörni a falakat. És persze el kell kerülni, hogy ez idegesítsen, mert akkor épp azért nem sikerül úgy, ahogy szeretném. Egy kicsit szerencse kérdése is.

Várható ebben valamilyen megújulás? Esetleg kijelenthetjük, hogy annak a hagyományos zenefogyasztásnak, ami az elmúlt mondjuk 200 évben Európában kialakult, vége van? Hiszen ezek a szokások koronként sokat változtak.

Sokszor van az az érzésem, hogy az a ma még mindig megszokott mód, hogy felveszi az ember a frakkot (vagy éppen a most legdivatosabb magasnyakú papi ruhaszerűséget), tehát valami egyenruhát, kimegy, meghajol, eljátssza a megszabott hosszúságú műsort, jól vagy rosszul, az olyan áporodottá vált sok esetben, hogy biztosan valami mást kellene csinálni. Olykor nem zavar annyira, amikor éppen valahogy olyan az egész hangulat, de sokszor, legtöbbször igen. Persze amellet, hogy a már régebben is játszott darabokat nagy örömmel játszom ma is, és még mindig élvezem.

Lehetséges, hogy valamilyen intimebb, lazább környezetben, improvizáltabb formában, esetleg közben is reagálva arra, hogy miként sikerül valami, menet közben alakítgatva a műsorokat, többször is megpróbálva eljátszani, az jó volna. Talán ez lenne a jó irány – legalábbis számomra.

Richter mintha megérezett volna ebből valamit.

Igen, nagyon szerette a kis termeket, ritkán adott előre műsort, időpontot is többnyire váratlanul. Egyike volt azoknak – sőt nem is tudok mást mondani – aki ezt megengedhette magának. Azért nem nagyon játszott az utolsó éveiben zenekarral, mert ott ezt nem lehetett megcsinálni. Legfeljebb kamarazenekarokkal, mint például a Liszt Ferenc Kamarazenekarral, vagy Jurij Bashmetékkal. Mert persze ő sokat akart volna próbálni.

Milyen volt Richter nemzetközi fogadtatása?

1960-ban volt először Amerikában, azután még néhányszor. Amerikában megőrültek a koncertjein. Hihetetlen sikere volt. De azután nem ment többet. Viccesen hangzik, azt mondta, nem bírja hallani az amerikai angolt.

Németországban megdöbbsentem, mert egyszer nem sokkal előttem járt ott, és én felvillanyozva megkérdeztem milyen volt? Azt válaszolták „Ganz gut.” Hát hogy lehet ilyet mondani? Azt lehet mondani róla, hogy elviselhetetlen, vagy hihetetlen, de ezt? És Bécsben még rosszabb volt a helyzet, tudtommal ő sem szeretett ott játszani. Nagyon arrogánsnak érezte a bécsi közönséget. És azt hiszem teljes joggal. Borzalmas érzés ott játszani. Mindent jobban akarnak tudni. Szörnyű.

Ugyanakkor Prágában is nagyon szeretett koncertezni, és persze nálunk is. Franciaország is alapvetően fontos helyszín volt számára. Olaszországban is szerették, talán ott lépett fel a legtöbbször.

Ha valami vád érte őt, az az volt, hogy egyenetlen minőségű a játéka. Hogy olykor kiszámíthatatlan, és tud gyengébben koncertet is adni.

Azt hiszem annyira volt kiszámíthatatlan, mint bárki más. Csak miután teljesen áttételmentesen jelent meg nála minden, nem volt olyasféle védőpuffer benne, mint most a CD játszóknak, amikor automatikusan elfedődnek a hibák, hogy ne lehessen hallani. Ha valami kicsit félrement, akkor az egész tétel elcsúszhatott és nemcsak technikailag. De hát ki a fenét érdekel ez? Szerintem mindegy, hogy egy konkrét hang félreütéséről, vagy ilyesféle félresiklásról van szó. Ez ugyanaz a kategória. Persze, hogy voltak egyenetlenségek. Hála istennek. Nem gép volt.

Egyébként pont az ellenkezője Michelangelinek, aki tényleg computer-precizitással beállított mindent, és abszolút tökéletes volt. És mégis hatalmas egyéniség tudott lenni. Én azt hiszem, hogy ezekkel a dolgokkal nem kell annyit törődni, meg nem is érzem, hogy ezt elemezni kellene.

Túl a hatásosságán, volt-e olyasmi Richter művészetében, ami útmutató volt számodra, ami esetleg befolyásolta a játékodat?

Ilyen módon megfogalmazva nem. De volt olyan, ami megerősített, és olyan is, ami lehengetlően hatott ugyan és tőle elfogadtam, de én egész másképp gondoltam. Hála istennek különbözőek vagyunk.

Milyen zeneszerzőket szeretsz hallgatni az ő előadásában, és kiket kevésbé?

Akit mondjuk a legkevésbé kívánok tőle hallgatni, az Mozart. Nem érzem telitalálatnak, ahogy ő játszotta. De ő maga sem volt kibékülve saját Mozart-játékával. Ahogy viszont Beethovent játszott, az a lényeg középebe talált. Schumann is nagyon szeretek tőle hallgatni, annak ellenére, hogy én sok mindent másképp képzelek, nekem más jön belőle. Talán Chopin sem a legmeggyőzőbb számomra a részéről, de Rachmaninov nagyon. És Csajkovszkij még inkább. Prokofjevét hihetetlenül játszott, de talán minden orosz szerzőről elmondható ez. Brahmsban is gyönyörű dolgokat tudott megmutatni.

Ha jól értem, mindenekelőtt a romantikusokat kedveled vele. De a klasszikus zenében is voltak remek dobásai, pl. Haydn.

Igen, igen. De nincs olyan, hogy egy mindenkitől független létezése lenne ezeknek a daraboknak, hogy létezne valamilyen ideális előadás. Ahhoz, hogy a darabok életre keljenek, kell valaki. Valakinek az idegrendszerén és az érzelmein keresztül kell megnyilvánulniuk a műveknek, és akkor rögtön egyéniséget is kapnak. Ilyen szemmel nézve teljesen lényegtelen, hogy szeretem-e ahogy ő játssza, és ha azt gondolom, hogy nem teljesen az én világom ez így, akkor is olyan jelentőségű, amit kapunk, hogy érdemes meghallgatni.

Létrejöhet-e ma egy Richter-szerű jelenség? Ő nem vett részt társadalmi kötelezettségekben, szigorúan elutasította a médiát, nem adott interjút, nem beszélt a pódiumról a hallgatókhoz, mindentől elzárkózott, ami ma szinte kötelező, ami nélkül talán nem is lehet érvényesülni.

Azt valóban látom, ha ezeknek az elvárt közhely marhaságoknak nem tesz eleget az ember, úgy valóban nehezebb érvényesülni. Hát én nem teszek eleget, és nem is fogok. Lehet, hogy ettől rosszabbul fog menni, majd meglátjuk.

Az biztos, hogy akkor, amikor ő feltűnt, sok emberben megvolt az igény, hogy épp az a fajta jelenség hassa át őket, amit Richter jelentett. A befogadó közeg szerencsés jelenléte is kellett ehhez. Olyasfajta kisugárzása volt, ami sok mindent képes létrehozni, de ehhez azért kellett a közönség is. Amilyen nálunk az ötvenes-hatvanas-hetvenes évtized volt, ideális időszakot, közeget jelentett erre.

Mi volt ez a várakozás?

Az ilyesfajta közös élmények iránt akkor nagyobb volt az érdeklődés. Először is koncertre jártak az emberek. A zenéért jártak, és meg is tudták venni a jegyeket. Most ez sokkal kevésbé van így.

Emlékszem rá, hogy a hetvenes évek végén a Király (akkor Majakovszkij) utcában akkora tömeg gyűlt össze egy koncertje előtt, hogy nem tudott közlekedni a trolibusz, megállt az egész forgalom. Sok száz ember rekedt kint, akiknek nem jutott jegy, és ütemesen skandáltak, hogy Richter-Richter. Kivonult a rendőrség és könnygázt vetettek be. A másik eset egy Menuhin koncerten volt.

A Richter koncerteknek volt azért valamilyen enyhe tömeghisztéria jellege, de jobb, ha ilyenért van, mintha másért lenne.

Elszakadva most már a Richter történetektől, mi a véleményed, van-e az előadóművészetben klasszicizálódás? Mert ezt a hangrögzítés lehetővé tette. Lesz-e a következő generációknak is Richter képe, Richter élménye? Ahogy pl. az irodalomban – legalábbis remélem – a fiatalabbaknak mindig megvan a maguk Petőfi, vagy Kosztolányi élménye.

Kétségtelenül van ilyen néhány nagy előadónál, de ez tényleg csak néhány – főleg a már említettek, Callas, Furtwaengler, Richter. Az ő esetükben haláluk óta is töretlenül folyik a lemezeik kiadása, újrakiadása. És van rá piac.

De meg kell mondjam, amellet, hogy óriási jelentősége van annak, hogy ilyesfajta nagy egyéniségek vastag oszlopán álljon az előadóművészetünk, a legfontosabb mégiscsak az, hogy állandóan folyják ez a munka. Nem is a színvonal a legfontosabb, hanem, hogy csináljuk.